

Uwarunkowania czynów karalnych młodzieży
w świetle teorii napięcia Roberta Agnew

Studium empiryczne
z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej

Marcin Jurczyk

Uwarunkowania czynów karalnych młodzieży
w świetle teorii napięcia Roberta Agnew

Studium empiryczne
z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej

Recenzent
Robert Opora

Wprowadzenie

Nieletni jako osoba popełniająca czyn karalny stała się przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, m.in.: psychologii, pedagogiki, kryminologii, socjologii oraz prawa. „Problematyka uwarunkowań przestępczości jest obiektem niesłabnącego zainteresowania badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki” (Banasik i Gierowski, 2015, s. 108). Przeważające miejsce wśród nich zajmuje literatura pedagogiczna oscylująca wokół resocjalizacji nieletnich, a więc, jak zauważa Lesław Pytka (2005, s. 10), „wychowania osób z zaburzeniami w procesie socjalizacji”. W celu zdefiniowania osób przejawiających wadliwe społecznie funkcjonowanie, w literaturze pedagogicznej wymiennie używa się pojęć *nieprzystosowanie społeczne* oraz *niedostosowanie społeczne* młodzieży będące przedmiotem teoretycznych i praktycznych dociekań wielu przedstawicieli myśli resocjalizacyjnej (Konopczyński, 2014). Małgorzata Kuć (2013, s. 13 za: Czapów i Jedlewski, 1971) podkreśla, że „kryterium społecznego przystosowania stanowi stopień przysposobienia jednostki do pełnienia roli społecznej. Równocześnie owo przystosowanie jest tym pełniejsze, im w większym stopniu człowiek jest przysposobiony do pełnienia wszystkich swoich ról społecznych”.

Katarzyna Potaczała (2010, s. 11–20) wskazuje, że we współczesnej Polsce przestępczość nieletnich, przybierająca coraz bardziej złożone formy, została zaliczona do jednej z najgroźniejszych odmian patologii społecznych ostatnich czasów. Do najczęściej występujących Joanna Różańska-Kowal (2010) zalicza: rozboje, bójki, niszczenie mienia społecznego oraz kradzieże, a więc przestępstwa charakteryzujące się dużym nasileniem agresji. Do zbliżonych wniosków dochodzi Joanna Kucharewicz (2015, s. 246), pisząc, że „gwałtowny wzrost liczby i eskalacja najgroźniejszych przestępstw popełnianych przez nieletnich jest problemem o szczególnym znaczeniu społecznym. Irracjonalne motywy tych przestępstw, nasilona agresja oraz okrucieństwo bulwersują szerokie kręgi społeczne. Fakt ten stał się także problemem podejmowanym przez przedstawicieli

wielu dyscyplin naukowych, m.in.: psychologii, pedagogiki, kryminologii, socjologii, prawa”. Podobnie Małgorzata Rode (2009, s. 85) podkreśla, że „ogólny wzrost przestępczości w Polsce po roku 1989 ukazał potrzebę naukowego określenia zjawiska przestępczości w aspekcie ilościowym i jakościowym z wyeksponowaniem tła etiologicznego tej kategorii zachowań. Dąży się do wyróżnienia dymensji osobowościowych, które determinują i kształtują zachowania dewiacyjne, jak również elementów tkwiących w środowisku – rodzinie, grupie rówieśniczej, szkole i otoczeniu lokalnym”.

Przedmiotem rozważań teoretycznych oraz analizy empirycznej w niniejszej dysertacji uczyniono czynniki środowiskowe i podmiotowe mające wpływ na podejmowanie zachowań naruszających normy prawne i społeczne wśród polskiej młodzieży w okresie adolescencji, w którym, jak podkreśla David P. Farrington (1995) w pracy pod tytułem *The Development of Offending and Antisocial Behaviour from Childhood: Key Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, przestępczość młodzieży obu płci osiąga szczyt w wieku od 16 do 17 roku życia, a następnie, počawszy od ukończenia 18 lat, maleje. Podobnie Danuta Lalak (2008, s. 128) zauważa, że „W Europie Zachodniej największe nasilenie zachowań antyspołecznych występuje w okresie adolescencji, a jego szczyt przypada na 17 rok życia”.

Okres adolescencji młodzieży charakteryzuje się wysoką niestabilnością emocjonalną, kryzysem wartości, poszukiwaniem własnego „Ja” w otaczającej rzeczywistości społecznej oraz podejmowaniem nowych wyzwań i tworzeniem planów na przyszłość. To okres, w którym młodzież narażona jest na wiele stresogennych sytuacji wyzwalających napięcia emocjonalne. Kluczową rolę odgrywają tu czynniki zewnętrzne związane ze środowiskiem rodzinnym, szkolnym, grupą rówieśniczą oraz negatywnymi zdarzeniami życiowymi. Rodzaj prezentowanej skłonności do reagowania agresją czy też lękiem i jej znaczenie w wykolejeniu przestępczym osób nieletnich wydaje się pełnić kluczową rolę w poznaniu wzajemnych korelacji między odczuwanym napięciem, zachowaniem przestępczym a reprezentowanym poziomem lęku i agresji. Szczególnego znaczenia nabiera tutaj teoria napięcia Roberta Agnew, traktująca zachowanie przestępcze jako wynik nacisku ze strony innych i działania podejmowane pod wpływem negatywnych stanów afektywnych, w szczególności gniewu, które wynikają z niekorzystnych relacji z innymi osobami (Agnew, 1992). Jak podkreśla socjolog, osoby narażone na napięcia mogą doświadczyć negatywnych

reakcji emocjonalnych, takich jak: gniew, złość czy lęk związany z zażywaniem substancji psychoaktywnych (Agnew, 2006). W niniejszej dysertacji przyjrzało się zwłaszcza reprezentowanemu przez nieletnich poziomowi agresywności i lęku przy wykorzystaniu Kwestionariusza Agresji Arnolda H. Bussa i Marka Perry'ego oraz Inwentarza Stanu i Cechy Lęku Charlesa D. Spielbergera w korelacji z zachowaniami naruszającymi normy prawne i społeczne.

Zdaniem Zdzisława Bartkowicza (2013, s. 9) „wzrastająca liczba młodzieży skonfliktowanej z prawem, popełniającej coraz brutalniejsze czyny karalne, to zarazem wzrost liczby nieletnich objętych resocjalizacją. Wysoki stopień poczucia zagrożenia przemocą fizyczną i rozbojem ze strony nieletnich powoduje nasilenie oczekiwań skutecznego przeciwdziałania oraz skutecznej resocjalizacji”. Co więcej, w ostatnich latach wskaźnik przestępczości dziewcząt podwoił się, podczas gdy u chłopców uległ pewnej stabilizacji (Borzucka-Sitkiewicz, 2013, s. 35).

Powyższe stanowisko potwierdzają dane opublikowane przez Biuro Prewencji KGP (2016) dotyczące stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2015 roku i pozyskane przez Biuro Służby Kryminalnej KGP¹. Informacje te dają podstawy do stwierdzenia, że w okresie od 2012 do 2015 roku nastąpił spadek liczby czynów karalnych popełnianych przez nieletnich. Krzysztof Biel (2008, s. 9) zwraca uwagę, że „zagadnienie przestępczości dziewcząt pozostawało przez długie lata w cieniu problemu przestępczości populacji męskiej. Ostatnia dekada dwudziestego wieku oraz pierwsze lata dwudziestego pierwszego wieku przyniosły znaczny wzrost przestępczości nieletnich dziewcząt, co potwierdzają statystyki policyjne i sądowe”. Podobne stanowisko przedstawia

---

¹W 2015 roku na terenie całego kraju policjanci stwierdzili 833 281 przestępstw (915 081) oraz ujawnili 319 399 podejrzanych (63 616). Wśród nich 12 904 to nieletni sprawcy czynów karalnych (17 286), którym udowodniono popełnienie 28 875 czynów karalnych (42 735). W grupie tej dominuje płeć męska – zalicza się do niej 10 579 (82,0%) sprawców. W 2015 roku udział czynów nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw stwierdzonych na terenie kraju wyniósł 3,5% (4,7%) i był niższy niż w analogicznym okresie roku 2013 o 1,2 p.p. W latach 2010–2012 wskaźnik udziału czynników karalnych w ogólnej liczbie przestępstw kształtował się na poziomie nieco powyżej 8%. Spadek liczby czynów kryminalnych popełnianych przez nieletnich w przedziale 2010–2015 przedstawia się następująco: 93 799 (2010); 96 999 (2011); 90 564 (2012); 69 333 (2013); 41 325 (2014); 27 974 (2015). Powyższe dane dają podstawy do stwierdzenia, że od 2012 roku notuje się spadek liczby czynów karalnych popełnianych przez nieletnich, <http://www.policja.pl/download/1/189850/Przestepczoscnieletnichw2015r.pdf> [dostęp: 26.03.2016].

Dagmara Woźniakowska-Fajst (2009, s. 226), stwierdzając, że „W dzisiejszej Polsce dziewczęta są sprawczyniami ok. 14% czynów karalnych popełnianych przez nieletnich, w tym 13% przestępstw z udziałem agresji i 7% rozbojów i wymuszeń rozbójniczych. Udział dziewcząt w przestępczości nieletnich w Polsce systematycznie rośnie (od 9,4% w roku 2004 do niemal 14% w roku 2006)”. Podobnie Irena Motow (2014, s. 129) podkreśla, że coraz bardziej doskonałą lub przejmują one od chłopców różne formy zachowań przestępczych. Przestępczość dziewcząt zdominowana jest przez kradzieże, stanowiące około 70% ogółu czynów popełnianych przez nieletnie.

Na podstawie Małego Rocznika Statystycznego Polski GUS² z 2015 roku stwierdzić można, że środki wychowawcze i poprawcze w związku z demoralizacją nieletnich orzeczono wobec 15 524 nieletnich, z czego demoralizacja dotyczyła 10 301 chłopców i 5223 dziewcząt. W 2014 roku zanotowano 16 388 czynów karalnych popełnianych przez nieletnich, z czego aż 12 922 wśród chłopców, a 3466 wśród dziewcząt. Ponadto Byongook Moon oraz Merry Morash (2014) stwierdzają, że teoria napięcia, ciesząca się popularnością przez prawie dwie dekady, dała podstawy do kompleksowego wyjaśnienia przestępczości nieletnich (Agnew, 1992, 1999, 2001, 2006a, 2010, 2011, 2012; Agnew i Brezina, 1997). Do ważnych pozycji zagranicznych odwołujących się do tej teorii z wykorzystaniem podziału osób badanych ze względu na płeć zaliczyć można prace takich autorów jak: Robert Agnew i Helene R. White (1992), Agnew i Timothy Brezina (1997) oraz Merry Morash i Byongook Moon (2007).

Dwoje ostatnich badaczy (2014) sugeruje dalszą potrzebę badań z wykorzystaniem założeń teorii napięcia z uwagi na sprzeczne wyniki dotyczące testowania jej hipotez w zakresie płci (Agnew i Brezina, 1997; Hoffmann i Su, 1997; Jang i Johnson, 2005; Kaufman, 2009; Mazerolle, 1998). Potwierdzenie założeń teorii poprzez zaobserwowanie istotnych różnic między płciami w odniesieniu do odczuwanego napięcia i negatywnych emocji oraz ich udziału w podejmowaniu zachowań niezgodnych z prawem odnaleźć można m.in. w pracach Kaufmana (2009), Mazerolle (1998) czy Piquero i Sealock (2004). Z kolei inne badania (Agnew i Brezina, 1997; Hoffmann i Su, 1997) wykazały ograniczone lub mało znaczące różnice między płciami w kontekście odczuwanego

---

²Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2015,1,16.html> [dostęp: 26.03.2016].

napięcia oraz negatywnych emocji. Ponadto część z nich (Agnew i Brezina, 1997; Jennings i in., 2009; Kaufman, 2009; Mazerolle, 1998) dowiodła, że chłopcy częściej niż dziewczęta doświadczają negatywnych relacji z rówieśnikami, konfliktów ze znaczącymi innymi (dorosłymi lub rówieśnikami), kar fizycznych oraz wiktyimizacji kryminalnej. Dziewczęta natomiast zgłaszają więcej problemów związanych z utrzymywaniem pozytywnych relacji z rodziną i przyjaciółmi oraz napięciem związanym z oczekiwaniami wobec wykonywania prac domowych. Analizy prowadzone przez innych badaczy (Mazerolle, 1998; Morash i Moon, 2007; Piquero i Sealock, 2004) również potwierdziły występowanie rozbieżności między płciami w skutkach odczuwania ogólnego niepokoju dotyczącego podejmowania zachowań przestępczych. W szczególności dotyczyły one napięć wynikających z sytuacji rodzinnej oraz negatywnych wydarzeń życiowych, częściej u mężczyzn niż u kobiet skutkujących gwałtowną przestępczością. Z kolei badania Morash i Moona (2007) nie wykazały żadnych różnic związanych z płcią wynikających ze zdenerwowania związanego z wynikami w nauce, negatywnymi wydarzeniami życiowymi oraz fizycznymi i emocjonalnymi karami stosowanymi przez rodziców. Do podobnych konkluzji doszli także Moon i inni (2009), którzy, na podstawie własnych eksperymentów z wykorzystaniem teorii napięcia Agnew, potwierdzili udział gniewu i innych emocji afektywnych w powstawaniu napięcia prowadzącego do przestępczości nieletnich w Korei Południowej.

Andrzej Bałandynowicz (2009, s. 11) zaznacza, że przestępstwo jako przejaw zachowania dewiacyjnego dotyczącego wolne społeczeństwo uległo w trakcie długiej ewolucji licznym zmianom. Naukowcy spekulują na temat natury, efektów i sposobu kontrolowania tego typu antyspołecznych poczynań. Niekończąca się debata na temat środków, jakie można przedsięwziąć w celu zapobiegania im, pozostaje nierozstrzygnięta. W związku z powyższym należy wskazać, że dotychczasowe badania polskie (Czerwińska-Jakimiuk, 2011; Kowalczyk, 2010), bazujące na twierdzeniach teorii napięcia w odniesieniu do młodocianych osób popełniających czyny karalne, koncentrują się na populacji męskiej. Tak więc wykorzystanie twierdzeń propozycji Agnew na rodzimym gruncie z uwzględnieniem podziału osób badanych ze względu na płeć może przyczynić się do wypełnienia istotnej luki teoretycznej oraz rozwoju dalszych analiz oscylujących wokół wspomnianej teorii przy jednoczesnym uwzględnieniu czynnika płci osób nieletnich popełniających czyny karalne.

Przedłożona praca jest monografią podoktoratową³. Stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o rodzaj istniejących różnic i zachodzących związków między reprezentowanym stanem napięcia, czynnikami ograniczającymi, agresją i lękiem a przestępczością nieletnich. Przyjęta procedura badawcza skupia się przede wszystkim na problemie relacji między rozpatrywanymi zmiennymi, co wydaje się wysoce istotne w świetle zachowań przestępczych dokonywanych przez osoby nieletnie, wśród których dominują zachowania nacechowane wysokim poziomem agresywności. Celem poznania tychże zależności jest uchwycenie mechanizmów powstawania zachowań przestępczych oraz wzajemnych związków między czynnikami je wywołującymi, co w konsekwencji może wzmocnić proces resocjalizacji i terapii osób nieprzestrzegających norm prawnych. Przede wszystkim zwiększy także skuteczność działań profilaktycznych, których nadrzędnym celem jest maksymalizowanie elementów chroniących, przy jednoczesnym minimalizowaniu czynników ryzyka.

Na uwagę zasługuje stanowisko Bronisława Urbana (2000, s. 205–206), który zauważył, że charakter dokonywanych współcześnie przestępstw, a zwłaszcza osobowość ich sprawców, nie mogą być dostatecznie zrozumiałe w myśl tradycyjnych teorii socjologicznych, takich jak teoria zróżnicowanych powiązań Edwina Sutherlanda, teoria anomii Roberta Mertona, teoria kontroli Trávisa Hirschiego, teoria neutralizacji Davida Matzy'ego i Greshama Sykesa oraz klasycznych teorii napięcia w sformułowaniu Alberta Cohena, Richarda Clowarda i Lloydsa Ohlina. W związku z tym zachodzi potrzeba odwoływania się do odmiennych paradygmatów.

Niniejsza dysertacja składa się z trzech zasadniczych części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej.

Pierwsza część pracy odnosząca się do literatury zawiera dwa rozdziały. Pierwszy dotyczy charakterystyki ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew, w drugim natomiast omawiany jest teoretyczny kontekst lęku i agresji. W rozdziale pierwszym pracy odwołano się do prezentacji ogólnej teorii napięcia Agnew oraz teorii inspirujących tę teorię, m.in.: teorię anomii Roberta K. Mertona, teorię

---

³Obrona rozprawy doktorskiej pt. *Uwarunkowania zachowań agresywnych adolescentów naruszających normy społeczne w świetle teorii napięcia Roberta Agnew. Studium empiryczne z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej* odbyła się w 2019 roku w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Promotorem dysertacji była dr hab. Danuta Lalak, prof. UW.

zablokowanych możliwości Alberta Cohena, teorię zróżnicowanych możliwości Richarda Clowarda i Lloydla Ohlina oraz instytucjonalną teorię anomii Stevena Messnera i Richarda Rosenfelda. W rozdziale tym omówiono również wyniki badań przeprowadzonych przez Agnew i Helene R. White (1992) oraz inne wyniki badań (w tym polskich) wykorzystujących twierdzenia teorii napięcia.

W rozdziale drugim zaprezentowano teoretyczny kontekst lęku i agresji. Przedstawiono najczęściej występujące w literaturze sposoby rozumienia lęku i agresji ze szczególnym uwzględnieniem teoretycznego definiowania tychże zjawisk, występujących typologii teoretycznych oraz zachodzących relacji między lękiem i agresywnością a podejmowaniem zachowań naruszających normy prawne i społeczne wśród młodzieży.

Drugą, zasadniczą część dysertacji, poświęcono metodologii oraz analizie statystycznej prowadzonych badań empirycznych. W przeprowadzonym badaniu wzięły udział dwie grupy nastolatków: wychowankowie placówek resocjalizacyjnych, stanowiących grupę badawczą, oraz uczniowie ze szkół licealnych, tworzących grupę kontrolną (porównawczą). Wiek powyższych respondentów w chwili badania wyniósł 16–18 lat. Segment ten dotyczy następujących zagadnień: (1) założeń metodologicznych przeprowadzonych badań, (2) przejawów nieprzystosowania, (3) ogólnego poczucia napięcia oraz różnych jego rodzajów odczuwanych wśród badanej młodzieży, (4) nasilenia lęku (stanu i cechy) i agresywności (różnych jej rodzajów), (5) relacji między badanymi zmiennymi a zachowaniami naruszającymi normy prawne i społeczne w analizowanych grupach.

Z uwagi na ilościowy charakter badań empirycznych przedstawionych w ramach niniejszej dysertacji przyjęto *orientację postpozytywistyczną*. Jak podkreśla John W. Creswell (2013, s. 32–33), jej założenia, „leżą u podstaw tradycyjnych badań naukowych i odnoszą się raczej do badań ilościowych niż jakościowych”. Pozytywizm zakłada, że wartość poznawczą posiada wiedza opierająca się na wynikach eksperymentów empirycznych przeprowadzonych na bazie prawidłowo skonstruowanego schematu postępowania badawczego (Lalak i Pilch, 2006). Zgodnie ze stosowaną przez pozytywistów metodą nauk ścisłych, badanie należy rozpocząć od analizy teorii, później zgromadzić dane, a następnie wyprowadzić niezbędne korelaty oraz zależności. W związku z powyższą „myślą” pozytywistyczną w rozdziale trzecim omówiono przedmiot oraz cel przeprowadzonych badań ilościowych. Zaprezentowano problemy oraz hipotezy badawcze, zmien-

ne i wskaźniki, model badań własnych, jak również odniesiono się do opisu wykorzystanych metod i narzędzi, charakterystyki organizacji procesu badawczego oraz terenu badań z uwzględnieniem sposobu ich przeprowadzania w grupie osób nieletnich i uczniów. Ponadto zaprezentowano analizę psychometryczną Kwestionariusza Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających.

W rozdziale czwartym omówiono dane społeczno-demokratyczne badanej młodzieży (płeć, wiek, obszar miejsca zamieszkania) z uwzględnieniem opisu kariery szkolnej. Przedstawiono strategie adaptacji do napięcia, biorąc pod uwagę różnice i podobieństwa, także ze względu na płeć. Scharakteryzowano tło motywacyjne podejmowanych zachowań naruszających normy prawne i społeczne oraz omówiono przejawy nieprzystosowania społecznego, włącznie z takimi aspektami, jak wiek w chwili popełnienia danego czynu i jego klasyfikację prawną, będącą podstawą do umieszczenia w zakładzie resocjalizacyjnym, uprzednią karalność sądową, udział środków odurzających oraz czynników sytuacyjnych w chwili popełnienia czynu karalnego. Następnie, przy pomocy analizy statystycznej, dokonano szczegółowej weryfikacji hipotez dotyczących różnic w nasileniu zmiennej zależnej w badanych grupach.

W rozdziale piątym zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych wśród młodzieży z grupy badawczej i kontrolnej. W pierwszym podrozdziale omówiono empiryczne charakterystyki zmiennej, ogólne poczucie napięcia z uwzględnieniem podziału osób badanych ze względu na płeć oraz przynależność do grupy. Tu również szczegółowo odniesiono się do negatywnych zdarzeń życiowych występujących w życiu chłopców i dziewcząt z obydwu grup. Następnie dokonano weryfikacji hipotez dotyczących rozbieżności w doświadczaniu różnego rodzaju napięcia między zbiorami badanych oraz z uwzględnieniem czynnika płci. W podrozdziale drugim omówiono czynniki ograniczające (kontrolę społeczną oraz kontakty w środowisku przestępczym), biorąc pod uwagę poziom istotności występujących różnic między grupami. Dokonano weryfikacji hipotez z nimi związanych ze względu na występujące czynniki ograniczające. W podrozdziale trzecim przedstawiono wyniki analizy korelacji skal napięcia i czynników ograniczających z podejmowaniem zachowań naruszających normy prawne i społeczne w grupie badawczej oraz zachowań naruszających normy społeczne w grupie kontrolnej z uwzględnieniem zmiennej *płeć*.

Rozdział szósty poświęcono prezentacji wyników badań dotyczących charakterystyki zmiennej *agresywność* (jej wymiarów) oraz lęku-stanu i lęku-cechy.

Omówiono wyniki analizy statystycznej dotyczącej różnic w nasileniu agresywności i lęku w badanych grupach oraz związku owych stanów emocjonalnych z zachowaniami karalnymi, naruszającymi normy prawne i społeczne w grupie młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych (w grupie badawczej) oraz z postępowaniem niezgodnym z normami społecznymi w grupie uczniów z liceów ogólnokształcących (w grupie kontrolnej). Zakończenie rozdziału stanowi prezentacja wyników regresji między czynnikami środowiskowymi (w myśl teorii napięcia Roberta Agnew), czynnikami podmiotowymi (agresywnością, lękiem) a podejmowaniem zachowań karalnych w badanych grupach młodzieży.

W rozdziale siódmym omówiono praktyczne oraz metodologiczne ograniczenia przeprowadzonych badań, podsumowano całość uzyskanych wyników empirycznych oraz przedstawiono wskazówki przydatne w praktyce wychowawczej.

Warto również podkreślić za Aleksandrą Szymanowską (2016, s. 58–59), że z analizy przeprowadzonej przez Biuro Prewencji KGP uwzględniającej przestępstwa stwierdzone w pierwszym półroczu lat 2010 do 2014 roku wynika, że odsetek tychże dokonanych przez nieletnich zmalał z 10,8% w 2010 do 6,3% w roku 2014. Jako że od kilkunastu lat w związku z niżem demograficznym systematycznie maleje liczba młodzieży w wieku 13–16 lat, to – według autorki – nie może dziwić również spadek liczby nieletnich sprawców dokonujących poważnych czynów karalnych czy też wykazujących poważne objawy demoralizacji, wobec których wcześniej stosowane środki okazały się nieskuteczne.

Uwarunkowania czynów karalnych młodzieży w świetle teorii napięcia Roberta Agnew Studium empiryczne z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej

Streszczenie

Przedmiotem rozważań teoretycznych oraz analizy empirycznej niniejszej dysertacji uczyniono czynniki środowiskowe i podmiotowe mające udział w podejmowaniu zachowań naruszających normy prawne i społeczne przez młodzież w okresie adolescencji. Ujawniona skłonność do zachowań agresywnych pełni kluczową rolę w diagnozowaniu zależności między odczuwanym napięciem, reprezentowanym poziomem lęku i agresji a zachowaniem przestępczym.

Jako podstawę teoretyczną podjętych badań przyjęto założenia ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew (1992). Głównym celem pracy jest zbadanie istniejącego związku między zmiennymi z zakresu poczucia napięcia (jego rodzajów), czynników ograniczających (kontroli społecznej, kontaktów w środowisku przestępczym) oraz zmiennych podmiotowych (agresywność i lęk) a podejmowaniem zachowań naruszających normy prawne i społeczne przez badaną młodzież z zakładów resocjalizacyjnych oraz zachowań naruszających normy społeczne wśród uczniów ze szkół ogólnokształcących.

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem schematu quasi-eksperymentalnego. Charakteryzuje go celowy dobór grup badawczych. Badania miały charakter ilościowy. Do pomiaru badanych zmiennych użyto pięciu narzędzi diagnostycznych: Kwestionariusza ankiety opracowany na użytek niniejszych badań; Kwestionariusza Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających; Kwestionariusza Nieprzystosowania Społecznego Self-report; Inwentarza Stanu i Cechy Lęku Ch.D. Spielberga, R.L. Gorsucha i R.E. Lushene'a (w polskiej adaptacji Ch.D. Spielberga, J. Strelau, M. Tysarczyk i K. Wrześniewskiego, 1987) oraz Kwestionariusza Agresji A.H. Bussa i M. Perry'ego.

W badaniu wzięły udział dwie grupy nastolatków: wychowankowie zakładów resocjalizacyjnych stanowiących grupę kryterialną (52 dziewczęta i 81 chłopców) oraz uczniowie ze szkół licealnych tworzących grupę kontrolną (66 dziewcząt oraz 67 chłopców). Łącznie przebadano 266 osób. Wiek respondentów w chwili badania wyniósł od 16. do 18. roku życia.

Sformułowano główne problemy badawcze dotyczące różnic międzygrupowych z uwzględnieniem czynnika płci. Dotyczyły one różnic w zakresie podejmowanych zachowań naruszających normy prawne i społeczne, nasilenia ogólnego poczucia napięcia (jego rodzajów), czynników środowiskowych oraz podmiotowych. Problematyzowano również kwestie zależności (korelacji) między odczuwanym napięciem, czynnikami środowiskowymi i podmiotowymi a podejmowaniem zachowań naruszających normy prawne i społeczne.

Zgromadzone i przeanalizowane dane dały podstawy, aby sądzić, iż badane grupy istotnie różnicuje częstotliwość podejmowanych zachowań naruszających normy prawne i społeczne, nasilenie ogólnego poczucia napięcia, kontroli społecznej, kontaktów w środowisku przestępczym, agresywności oraz lęku. Wyższe nasilenie każdej ze zmiennych charakteryzuje młodzież z zakładów resocjalizacyjnych. W odniesieniu do zmiennych z zakresu teorii napięcia R. Agnew ustalono, że najistotniejszym korelatem podejmowanych zachowań naruszających normy prawne i społeczne w obydwu badanych grupach jest utrzymywanie kontaktów

z osobami przejawiającymi zachowania świadczące o nieprzystosowaniu społecznym, demoralizacji, zaangażowaniu w przestępczość, alkoholizm i narkomanię. Ponadto na podstawie analizy uzyskanych korelacji w odniesieniu do poszczególnych skal napięcia i kontroli społecznej uzyskano dane świadczące o tym, że w grupie kryterialnej zmienną najistotniej korelującą ze zmienną zależną (zachowaniami naruszającymi normy prawne i społeczne) są negatywne zdarzenia życiowe. W odniesieniu do kontroli społecznej otrzymano dane świadczące o tym, iż niska liczba godzin nauki w ciągu dnia i tygodnia oraz niskie przywiązanie do rówieśników najistotniej korelują ze zmienną zależną. Podobny wynik otrzymano również względem skali kontaktu ze środowiskiem przestępczym.

Na podstawie analizy regresji krokowej ustalono, iż czynnikiem silnie przewidującym podejmowanie zachowań naruszających normy prawne i społeczne wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych oraz liceów ogólnokształcących jest agresywność przejawiana w formie agresji fizycznej oraz kontakty z osobami naruszającymi normy prawne. Zgromadzone dane uwzględniające czynnik płci wykazały, iż wśród dziewcząt i chłopców z grupy kryterialnej, najistotniejszym korelatem przewidującym podejmowanie zachowań naruszających normy prawne jest agresja fizyczna. Podobny rezultat otrzymano również względem chłopców z grupy kontrolnej. Wśród dziewcząt z grupy kontrolnej najistotniejszymi predyktorami podejmowanych zachowań naruszających normy społeczne okazało się poczucie braku miłości i przywiązania do rodziców.

Wykorzystanie twierdzeń teorii napięcia R. Agnew na gruncie polskim ma szansę przyczynić się do rozwoju badań w ramach teorii napięcia poprzez uwzględnienie czynnika płci nieletnich popełniających czyny karalne.

Słowa kluczowe: ogólna teoria napięcia Roberta Agnew, adolescencja, agresja, lęk, przestępczość nieletnich, nieprzystosowanie społeczne, pedagogika resocjalizacyjna

Determinants of adolescents' anti-social behaviours in the light of Robert Agnew's General Strain Theory

An empirical study in resocialisation pedagogy

Summary

The subject of the theoretical considerations and empirical analysis of this dissertation are the environmental and subjective factors contributing to adolescents' anti-social behaviour (behaviour breaking social rules and the law). The revealed tendency to aggressive behaviour has a key role in diagnosing the correlations between the sense of strain, demonstrated level of anxiety and aggression and delinquent behaviour.

The theoretical basis for this research were the assumptions of Robert Agnew's General Strain Theory (1992). The main aim of this work was to explore the existing correlation between variables of strain (its types), limiting factors (social control, differential associations) and subjective variables (aggressiveness and anxiety) and illegal and anti-social behaviours demonstrated by the analysed adolescents from rehabilitation centres and high school students' anti-social behaviour.

The method used in this research was diagnostic poll method with the use of quasi-experimental design which is characterized by non-random selection of study groups. The research was quantitative. Five diagnostic tools were used to examine the variables the Poll Questionnaire developed for the purpose of this research; the Sense of Strain and Limiting Factors Questionnaire; Self-Report Delinquency and Drug Use Measures; the State-Trait Anxiety Inventory by Ch. D. Spielberger, R. L. Gorsuch and R. E. Lushene (Polish adaptation by Ch. D. Spielberger, J. Strelau, M. Tysarczyk and K. Wrześniewski, 1987) and Buss-Perry Aggression Questionnaire Scale.

This research involved two groups of adolescents: residents of correctional facilities for minors constituting the criterion group (52 girls and 81 boys) and high school students constituting the control group (66 girls and 67 boys). In total 266 people were assessed. The respondents' age at the time of the research was in the range of 16 to 18 years old.

The main research issues concerning the differences between the groups, with consideration of gender, were formulated. They included differences in terms of illegal and anti-social behaviours, intensification of the general sense of strain (its types), environmental and subjective factors. Moreover, the correlations between the sense of strain, environmental and subjective factors as well as the issue of displaying illegal and anti-social behaviours were considered.

The gathered and analysed data provided grounds to assume that the study groups indeed differ from each other in terms of frequency of illegal and anti-social behaviours, intensification of the general sense of strain, social control, differential associations, aggressiveness and anxiety. Higher intensification of each of the above variables is demonstrated by young people from the rehabilitation centres. As far as the variables in R. Agnew's strain theory are concerned, it was established that the most important correlate of illegal and anti-social behaviours in both study groups is contact with people demonstrating behaviour suggesting

social maladjustment, demoralization, criminal involvement, alcohol and drug abuse. Furthermore, based on the analysis of the achieved correlates with regard to particular scales of strain and social control, we obtained data suggesting that in the criterion group the variable which correlates the most with the dependent variable (illegal and anti-social behaviour) are negative life events. As far as social control is concerned, it was established that low number of hours of study per day and per week as well as low attachment to peers correlates the most with the dependent variable. A similar result was achieved for the scale of differential associations (contacts with criminal others).

Based on the analysis of stepwise regression approach it was established that the factor strongly anticipating illegal and anti-social behaviours among young people (adolescents) from rehabilitation centres and high schools is aggressiveness demonstrated in the form of physical aggression as well as contacts with criminals displaying illegal behaviours. When considering the gender factor, the collected data showed that the most important correlate anticipating illegal and anti-social behaviours among girls and boys from the criterion group is physical aggression. Similar results were achieved for boys from the control group. The most important predictor of illegal and anti-social behaviours for the girls from the control group was a sense of lack of love and attachment to parents.

The use of assumptions of R. Agnew's strain theory in Poland has the opportunity to contribute to the development of research in terms of strain theory by considering the gender factor of adolescents committing criminal acts.

Key words phrases: Robert Agnew's General Strain Theory, adolescence, aggression, anxiety, juvenile delinquency, social maladjustment, resocialisation pedagogy

Spis tabel i rysunków

Tabela 1.	Teoretyczne wyjaśnienia agresji	97
Tabela 2.	Zmienne i wskaźniki	134
Tabela 3.	Płeć osób w grupie badawczej i kontrolnej	157
Tabela 4.	Struktura wieku osób badanych w zakładach resocjalizacyjnych oraz uczniów LO	158
Tabela 5.	Struktura rodziny młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych oraz uczniów LO z podziałem na płeć	159
Tabela 6.	Deklarowany poziom wykształcenia badanych w placówkach resocjalizacyjnych oraz uczniów LO	161
Tabela 7.	Wiek młodzieży z grupy badawczej w chwili popełnienia czynu naruszającego normy prawne i społeczne	163
Tabela 8.	Powód umieszczenia w placówce resocjalizacyjnej (wg stanu prawnego k.k. z dn. 1 stycznia 2004 roku)	164
Tabela 9.	Zachowania naruszające normy prawne i społeczne wśród osób badanych	167
Tabela 10.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>zachowanie naruszające normy prawne i społeczne</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	168
Tabela 11.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>zachowanie naruszające normy prawne i społeczne</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie badawczej	169
Tabela 12.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>zachowanie naruszające normy społeczne</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie kontrolnej ...	169
Tabela 13.	Przejawy nieprzystosowania społecznego w grupie badawczej oraz kontrolnej	170
Tabela 14.	Wyniki analizy wariancji oraz współczynniki siły efektów eta-kwadrat ...	174
Tabela 15.	Weryfikacja hipotez dotyczących różnic w nasileniu zmiennej zależnej ...	178
Tabela 16.	Ogólne poczucie napięcia w grupie badawczej i kontrolnej	180
Tabela 17.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>ogólne poczucie napięcia</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	181
Tabela 18.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>ogólne poczucie napięcia</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie badawczej i kontrolnej	182

Tabela 19.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>poczucie napięcia</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	183
Tabela 20.	Rozkład liczbowy i procentowy wskaźników negatywnych zdarzeń życiowych w grupie badawczej i kontrolnej z uwzględnieniem poziomu istotności	189
Tabela 21.	Ranking negatywnych zdarzeń życiowych w grupie badawczej i kontrolnej	191
Tabela 22.	Kontrola społeczna i kontakty w środowisku przestępczym u osób badanych	196
Tabela 23.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>kontrola społeczna i kontakty w środowisku przestępczym</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	198
Tabela 24.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>kontrola społeczna i kontakty w środowisku przestępczym</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie badawczej	198
Tabela 25.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>kontrola społeczna i kontakty w środowisku przestępczym</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie kontrolnej	199
Tabela 26.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>czynniki ograniczające</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	200
Tabela 27.	Poczucie napięcia, kontrola społeczna i kontakty w środowisku przestępczym a zachowania naruszające normy prawne i społeczne w grupie badawczej i kontrolnej	206
Tabela 28.	Wartości współczynnika R-Spearmana ogólnego poczucia napięcia, kontroli społecznej i kontaktów w środowisku przestępczym a zachowaniami naruszającymi normy prawne i/lub społeczne w grupie badawczej i kontrolnej z uwzględnieniem czynnika płci	206
Tabela 29.	Wyniki badanych korelacji między zmiennymi z zakresu napięcia i czynników ograniczających a zachowaniami naruszającymi normy prawne i/lub społeczne w obydwu badanych grupach	208
Tabela 30.	Model regresji względem zachowań naruszających porządek prawny i społeczny a poczucia napięcia i czynników ograniczających w grupie badawczej – analiza regresji krokowej	212
Tabela 31.	Poczucie napięcia oraz czynniki ograniczające a zachowania niezgodne z prawem – analiza korelacji w podziale na <i>pleć</i>	218
Tabela 32.	Weryfikacja hipotez dotyczących związków między zmiennymi: <i>poczucie napięcia i czynniki ograniczające a rodzaj grupy i pleć</i> osób badanych	221
Tabela 33.	Statystyki opisowe – agresywność w grupie badanych osób względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	227
Tabela 34.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>agresywność</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	229

Tabela 35.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>agresywność</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie badawczej	229
Tabela 36.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>agresywność</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie kontrolnej	230
Tabela 37.	Agresywność a zachowania naruszające normy prawne i społeczne w grupie badawczej i kontrolnej	241
Tabela 38.	Agresywność a zachowania naruszające normy społeczne i prawne w grupie badawczej i kontrolnej z uwzględnieniem czynnika płci	241
Tabela 39.	Lęk osób badanych	245
Tabela 40.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>lęk</i> względem zmiennej grupującej <i>rodzaj grupy</i>	246
Tabela 41.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>lęk</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie badawczej	246
Tabela 42.	Wyniki analizy różnic dla rezultatów zmiennej <i>lęk</i> względem zmiennej grupującej <i>pleć</i> w grupie kontrolnej	247
Tabela 43.	Lęk a zachowania naruszające normy prawne i społeczne w grupie badawczej i kontrolnej	250
Tabela 44.	Wartości współczynnika R-Spearmana względem lęku-stanu i lęku-cechy a zachowaniami nieakceptowanymi społecznie w grupie badawczej i kontrolnej z uwzględnieniem czynnika płci	250
Tabela 45.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających porządek prawny i społeczny w grupie badawczej – analiza regresji krokowej	253
Tabela 46.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających normy prawne i społeczne w populacji dziewcząt z grupy badawczej – analiza regresji krokowej	253
Tabela 47.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających normy prawne i społeczne w populacji chłopców z grupy badawczej – analiza regresji krokowej	254
Tabela 48.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających normy społeczne w grupie kontrolnej – analiza regresji krokowej	256
Tabela 49.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających porządek społeczny w populacji dziewcząt z grupy kontrolnej – analiza regresji krokowej	257
Tabela 50.	Oszacowania współczynników regresji względem zachowań naruszających porządek społeczny w populacji chłopców z grupy kontrolnej – analiza regresji krokowej	258
Tabela 51.	Weryfikacja hipotez dotyczących związków między zmiennymi	263
Rysunek 1.	Model badań własnych dotyczący różnic i korelacji między badanymi zmiennymi	137

Spis treści

Wprowadzenie	5
ROZDZIAŁ 1	
Charakterystyka teorii napięcia Roberta Agnew	15
1.1. Źródła teorii napięcia Roberta Agnew	15
1.2. Główne twierdzenia teorii napięcia	24
1.3. Typy napięcia	24
1.4. Strategie adaptacji do napięcia	28
1.5. Możliwości przewidywania wyboru strategii adaptacji do napięcia	30
1.6. Rola relatywnej deprivacji w generowaniu napięcia	32
1.7. Badania Roberta Agnew i Helene R. White – charakterystyka	39
1.8. Dotychczasowe badania wykorzystujące teorię napięcia Roberta Agnew	41
1.8.1. Badania polskie	42
1.8.2. Badania zagraniczne	50
1.9. Podsumowanie	62
ROZDZIAŁ 2	
Lęk i agresja jako determinanty podejmowanych zachowań naruszających normy prawne i społeczne wśród adolescentów	65
2.1. Lęk – charakterystyka zjawiska	66
2.1.1. Ustalenia terminologiczne	66
2.1.2. Psychologiczne koncepcje lęku	70
2.1.3. Rodzaje lęku	73
2.1.4. Rodzaje zaburzeń lękowych	77
2.1.5. Lęk a podejmowanie zachowań naruszających normy prawne i społeczne	82
2.2. Agresja – charakterystyka zjawiska	92
2.2.1. Ustalenia terminologiczne	92
2.2.2. Koncepcje teoretyczne zachowań agresywnych	97
2.2.3. Rodzaje zachowań agresywnych	103
2.3. Agresja a podejmowanie zachowań naruszających normy prawne i społeczne	106

2.4. Lęk i agresja a funkcjonowanie społeczne – przegląd badań	114
2.5. Podsumowanie	121

ROZDZIAŁ 3

Założenia metodologiczne badań	123
3.1. Cel i przedmiot badań	123
3.2. Problemy i hipotezy badawcze	126
3.3. Zmienne i wskaźniki	133
3.4. Operacyjny model badań własnych	136
3.5. Organizacja procesu badawczego	142
3.6. Reguły doboru populacji badawczej	144
3.7. Charakterystyka populacji badawczej	145
3.8. Metody, techniki, narzędzia badawcze	146
3.9. Analiza psychometryczna Kwestionariusza Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających	153
3.10. Podsumowanie	156

ROZDZIAŁ 4

Charakterystyka nieprzystosowania społecznego badanej młodzieży – wyniki badań własnych	157
4.1. Społeczno-demograficzna charakterystyka osób badanych	157
4.1.1. Charakterystyka kariery szkolnej badanej młodzieży	161
4.2. Charakterystyka nieprzystosowania społecznego młodzieży umieszczonej w zakładach resocjalizacyjnych – grupa badawcza	163
4.2.1. Wiek badanej młodzieży w chwili popełnienia czynu karalnego	163
4.2.2. Powody umieszczenia w zakładzie resocjalizacyjnym	164
4.2.3. Ocena nasilenia zachowań naruszających normy prawne oraz społeczne w badanych grupach młodzieży	165
4.2.4. Zachowania naruszające normy prawne i społeczne – analiza porównawcza badanych grup	168
4.2.5. Weryfikacja hipotezy pierwszej	171
4.3. Podsumowanie	178

ROZDZIAŁ 5

Środowiskowe determinanty zachowań naruszających normy prawne i społeczne w świetle teorii napięcia Roberta Agnew – wyniki badań własnych	179
5.1. Ocena nasilenia ogólnego poczucia napięcia w badanych grupach młodzieży	180
5.1.1. Ogólne poczucie napięcia – analiza porównawcza badanych grup	181

5.1.2. Poczucie napięcia a rodzaj reprezentowanej grupy oraz płeć osób badanych ...	182
5.1.3. Weryfikacja hipotezy drugiej	186
5.1.4. Negatywne zdarzenia życiowe w podziale na grupę i płeć osób badanych	188
5.2. Ocena nasilenia czynników ograniczających w badanych grupach młodzieży	196
5.2.1. Czynniki ograniczające – analiza porównawcza badanych grup	197
5.2.2. Czynniki ograniczające a rodzaj reprezentowanej grupy oraz płeć osób badanych	199
5.2.3. Weryfikacja hipotezy trzeciej	204
5.3. Poczucie napięcia i czynniki ograniczające a nieprzystosowanie społeczne młodzieży	205
5.4. Weryfikacja hipotezy czwartej	208
5.5. Weryfikacja hipotezy piątej	217
5.6. Podsumowanie	219

ROZDZIAŁ 6

Podmiotowe determinanty zachowań naruszających normy prawne i społeczne – wyniki badań własnych	225
6.1. Ocena nasilenia agresywności w badanych grupach młodzieży	225
6.1.1. Agresywność – analiza porównawcza badanych grup z uwzględnieniem czynnika płci	228
6.1.2. Weryfikacja hipotezy szóstej	230
6.1.3. Agresywność a nieprzystosowanie społeczne badanej młodzieży	240
6.1.4. Weryfikacja hipotezy siódmej	242
6.2. Ocena nasilenia lęku w badanych grupach młodzieży	244
6.2.1. Lęk – analiza porównawcza badanych grup z uwzględnieniem czynnika płci	245
6.2.2. Weryfikacja hipotezy ósmej	247
6.2.3. Lęk a nieprzystosowanie społeczne badanej młodzieży	250
6.2.4. Weryfikacja hipotezy dziewiątej	251
6.3. Analiza zależności między zmiennymi w modelu badawczym – analiza regresji	252
6.3.1. Weryfikacja hipotezy dziesiątej	260
6.4. Podsumowanie	262

ROZDZIAŁ 7

Wnioski z badań własnych	267
7.1. Ograniczenia badań	267
7.2. Podsumowanie wyników	268
7.3. Wskazówki dla praktyki wychowawczej	284

Aneksy

Aneks 1. Kwestionariusz ankiety (grupa badawcza)	289
Aneks 2. Kwestionariusz ankiety (grupa kontrolna)	291
Aneks 3. Kwestionariusz Poczucia Napięcia i Czynników Ograniczających	293
Aneks 4. Kwestionariusz Nieprzystosowania Społecznego Self-Report	297
Aneks 5. Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI X-1	299
Aneks 6. Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI X-2	300
Aneks 7. Kwestionariusz Agresji Bussa–Perry’ego	301
Aneks 8. Współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha skal Kwestionariusza PNICO w grupie badawczej i kontrolnej	303
Bibliografia	311
Streszczenie	347
Summary	349
Spis tabel i rysunków	351

Redaktor

Beata Bociąg / Studio Editio

Autor ilustracji na okładce

Kira Hoffmann z portalu Pixabay.com

Projekt okładki

Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna

Małgorzata Pleśniar

Korekta

Adriana Szaforz

Łamanie

Studio Graficzne Piotr Kurasiak

Redaktor inicjujący

Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2022

Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysamy otwartej nauce. Od 1.01.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl.

 <https://orcid.org/0000-0003-0099-4730>

Jurczyk, Marcin

Uwarunkowania czynów karalnych młodzieży
w świetle teorii napięcia Roberta Agnew : studium
empiryczne z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej
/ Marcin Jurczyk. Wydanie I. – Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4086>

ISBN 978-83-226-4111-8

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4112-5

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa

Volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Księcia Witolda 7–9

71-063 Szczecin

Wydanie I. Arkuszy drukarskich: 22,5. Arkuszy wydawniczych: 24,0. Publikację wydrukowano na papierze offsetowym 90 g. PN 4086. Cena 44,90 zł (w tym VAT).